Essentaksterfte: de soep wordt in Noord-Nederland precies zo heet gegeten als hij wordt opgediend

In Noord-Nederland rinkelen de alarmbellen, maar weet men nog niet goed hoe ermee om te gaan; Zuid-Nederland maakt zich nog geen zorgen

Bomenmonitor is een serie artikelen in Boomzorg waarin de belangrijkste boomproblemen worden besproken. Iedere keer wordt één specifiek probleem onder de loep genomen. Een onderwerp bestaat iedere keer uit een eigen onderzoek op basis van statistieken, een interview met een beheerder met ernstige problemen, de wetenschappelijke stand van zaken en de mening van relevante kwekers.
Ditmaal komt essentaksterfte aan bod. Enquêteresultaten laten zien hoe men momenteel in Nederland met deze boomziekte omgaat.

Auteur: Santi Raats

Meest gebruikte boomsoorten

Eiken en essen komen uit het onderzoek naar voren als gemiddeld in Nederland de meest gebruikte boomsoorten. Het is dus niet vreemd dat er alarmbellen gaan rinkelen nu essentaksterfte de essenpopulatie aantast: een groot deel van het totale bomenbestand van Nederland ligt daarmee onder vuur.

Essenpercentage

In de kustprovincies Groningen, Friesland, Noord-Holland en Zuid-Holland, maar ook in Noord-Brabant blijkt een kwart van het boombestand uit es te bestaan. Dit zal niet lang zo blijven, want alle respondenten, met uitzondering van de provincies Drenthe, Flevoland, Limburg en Zuid-Holland, ziet de es binnen tien jaar in belang dalen. Een heel aantal gemeenten, met name in Noord-Brabant en Overijssel, geeft aan dat iepen een belangrijke plaats in zullen nemen op de plek waar zieke essen verdwijnen. Aangezien de iep in zowel Groningen als Friesland nu al een prominente rol speelt maar het verschil tussen de huidige en de geschatte toekomstige iepenprominentie niet in een cijfer is uitgedrukt, kan hieruit geen 'stijging van iep ten koste van es' worden afgeleid. Uit gesprekken met gemeentebeheerders uit de noordelijke provincies blijkt echter dat men resistente iepen, wellicht in de toekomst samen met resistente essen, als goede vervanging ziet voor zieke essen.

De gemeenten die opgeven dat de es onveranderd aangeplant kan blijven, geven vol vertrouwen de argumentatie 'in de toekomst zullen er genoeg resistente essen zijn om aan te planten'.

Wanneer we het percentage essen bekijken, moet worden aangetekend dat respondenten mogelijk losse essenbosjes in het buitengebied niet hebben meegerekend. Ook is het beeld van het aantal essen binnen de provincie vertekend doordat beheerders het aantal essen in hun gemeenten hebben opgegeven en de provinciale wegen buiten beschouwing hebben gelaten. Bijvoorbeeld in Friesland en Groningen zijn langs vrijwel alle provinciale wegen essen aangeplant.

Moment van ingrijpen

De reden dat deelnemers ingrijpen bij essentaksterfte is voor de meesten onbetwist omdat de zieke es een risico vormt voor de omgeving. Maar liefst 88 procent van de respondenten geeft dit als motivatie op. 36 procent vindt het daarnaast ontsierend. Geen enkele gemeente hanteert een nul procent-beleid. 2 procent daarentegen laat

de natuur zijn gang gaan en grijpt niét in, ervan uitgaande dat deze gemeenten hun essen voornamelijk in het buitengebied hebben staan. Het argument 'risico voor omgeving' en voldoen aan de zorgplicht, komt overeen met de gegevens die tot nu toe bekend zijn over de ziektesymptomen van essentaksterfte: twijgen en takken sterven af, eventueel later raakt de stam aangetast. Maar de es dreigt niet direct compleet af te sterven. Daarom grijpt men niet massaal in uit 'vrees voor het voortbestaan van de totale boom', maar eerder vanuit het oogpunt van veiligheid.

Beheerders wachten nog even af met gericht handelen, omdat er nog niet voldoende informatie voor beheer van essentaksterfte beschikbaar is

Beheermethode

Aanplant van 'resistente' (zie opmerking verderop) essensoorten zien de meeste respondenten als soelaas voor wegvallende zieke essen. Lukas Uilenberg, beheerder in Delfzijl: 'Nu worden deze tolerante soorten nog weinig toegepast, want het is ons - en waarschijnlijk de bomenbranche - nog niet helemaal duidelijk welke soorten minder worden aangetast. Ik kap binnenkort vierhonderd essen. Waarschijnlijk komen daar resistente iepen voor terug en wat andere boomsoorten. Maar in de toekomst hopen we resistente essen te kunnen terugplanten.'

Aangezien de schimmel zich verspreidt via blad en twijg, geeft 21 procent aan aantasting proberen te voorkomen door minder te dunnen en te snoeien. Ook beheert ongeveer een vijfde deel van de deelnemers de boomziekte door aangetaste essen te kappen. Een klein deel heeft hanteert een resoluut beleid door geen enkele es meer aan te planten.

Beheer: "Anders"

Opvallend is dat men in 35 procent van de gevallen essentaksterfte op een andere wijze beheert dan aangegeven. Gauke Dam van de Iepenwacht die de essen in Friesland in de gaten houdt: '"Anders" betekent veelal dat de meeste gemeenten nog geen gericht beleid hebben in het omgaan met essentaksterfte. De ziekte is, ondanks dat hij al enkele jaren in ons land is, nog te onbekend. Met de Iepenwacht, die binnenkort wordt omgedoopt in Bomenwacht, willen we richtlijnen opstellen om de ziekte te beheren. De beheerders die wij spreken, staan daarom te springen. Ze willen weten wat ze het beste kunnen doen.' Hans Eilert van de Iepenwacht knikt: 'Mensen wachten nog even af met een gericht beheer want er waren tot nu toe nog geen officiële beheerrichtlijnen. Zij kunnen volgens hun zorgplicht met het oog op veiligheid alleen nog kappen.'

Beheerniveau

Het springt in het oog dat in het noorden van Nederland al veel gereageerd wordt op essentaksterfte, maar in het zuiden nog nauwelijks. De helft van de respondenten beheert voor de essentaksterfte voornamelijk alle doorgaande wegen en openbare ruimten waar veel mensen komen. 32 procent meent dat essentaksterfte geen probleem is in zijn of haar gemeente. Selectie per provincie laat zien dat hoofdzakelijk gemeenten in Limburg en daarnaast enkele gemeenten in Noord-Brabant en Gelderland nog geen last denken te hebben van essentaksterfte. Limburg heeft nog niets hoeven kappen.

Verschillende gemeenten in de noordelijke provincies kappen wel op grote schaal. In Friesland, Groningen en hier en daar in Flevoland en in Noord-Holland is men al intensief met het beheer van de essentaksterfte bezig.

Noord-Holland kapt incidenteel ten gevolge van essentaksterfte. Gelderland ook. Zuid-Holland hinkt op twee gedachten: het grootste deel zegt nog niets te kappen, en een aantal gemeenten zegt herhaaldelijk te kappen. Landelijk gezien kapt 40 procent van de gemeenten nog helemaal niets.

Ziektedrukvermindering

Ruim meer dan de helft van de respondenten ziet ondanks verschillende beheerinspanningen van essentaksterfte geen verbetering in de situatie. Veertig procent zegt een beetje vooruitgang te bespeuren. Net genoeg om het bijltje er niet bij neer te gooien en de beheermaatregelen door te zetten. Er is echter niemand die aanzienlijke vooruitgang bespeurt door zijn manier van beheren.

Toekomstbeeld

Het toekomstbeeld kan precies over de mate van ziektedruk heen worden gelegd: in Noord-Holland, Flevoland, Friesland en Groningen is men globaal van mening dat de essentaksterfte de hele populatie kan uitroeien. In het zuiden, waar essentaksterfte nog weinig impact heeft - specifiek in Zuid-Holland en Brabant -, vinkt men aan 'De toekomst zal meevallen: de soep wordt niet zo heet gegeten als deze wordt opgediend.' Net zoals bij het onderwerp beheer, valt een tweedeling tussen het noorden en het zuiden van Nederland te bespeuren: het noorden is bezorgd en op zijn qui vive; het zuiden ziet essentaksterfte nu, maar ook in de toekomst, niet direct als groot probleem.'

Kennis over 'resistente' (tolerante) essensoorten

Opvallend is dat iets meer dan de helft van de respondenten zegt te weten welke soorten resistent zijn, maar dat het gros er vervolgens weinig of geen opnoemt.

Jitze Kopinga wil benadrukken dat de onderzoekers aan de Wageningen Universiteit nog niet weten welke soorten resistent zijn. Tot nu toe kunnen we alleen spreken over 'tolerante' soorten, of mate van gevoeligheid/mate van aantasting. Kopinga verklaart: 'Om resistentie te ontdekken heb je toetsingsproeven nodig. Maar resistentie is ook per cultivar niet eenduidig aan te geven omdat jongere bomen zich daarin soms anders gedragen dan oudere bomen.' Wij zullen voortaan van tolerante in plaats van resistente essensoorten moeten spreken, totdat er uit vervolgonderzoek ooit zou blijken welke soorten daadwerkelijk resistent zijn.

Essen waarvan respondenten denken dat ze tolerant zijn

De respondenten vermoeden dat de volgende essensoorten tolerant zijn:
Fr. excelsior 'Westhof's Glorie', *Fr. excelsior Atlas*, *Fr. ornus, Fr. americana, Fr. pensylvanica, Fr. excelsior* 'Geesink', *Fr. angustifolia* 'Raywood', *Fr. excelsior* 'Altena', *Fr. excelsior* 'Jaspidea'.

Bewezen lage mate van aantasting in onderzoek Jitze Kopinga van Wageningen Universiteit geeft zijn commentaar hierop: 'Globaal kun je stellen dat de handelsklonen 'Atlas', 'Altena', 'Westhof's Glorie', 'Geessink' en (in iets mindere mate) 'Eureka' tot dusver een 'middelmatige' tot zelfs lage mate van aantasting laten zien. De cv. 'Jaspidea' werd in Duitse proeven als jonge boom in hoge mate aangetast. De cv. 'Diversifolia' werd in mindere mate aangetast, maar nog net iets meer dan onze handelsklonen. *Fr. angustifolia* 'Raywood' werd in hetzelfde onderzoek wél werd aangetast, maar slechts in lichte mate. De

soorten *Fr. ornus, Fr. americana* en *Fr. pennsylvanica* worden tot dusver (vermoedelijk) geheel niet of slechts in geringe mate aangetast. De cv 'Pendula' van de gewone es wordt soms in behoorlijke mate aangetast. Dit is gebaseerd op praktijkwaarnemingen van 'kenners' die ik zelf nog moet verifiëren, maar die me wel betrouwbaar en aannemelijk lijken.'

Kwekerskennis over tolerante soorten

Het is de vraag of kwekers de juiste tolerantere soorten kennen. Opvalt dat vrij veel respondenten zeggen dat zij op de hoogte zijn van de 'resistente' essen, maar dat minstens de helft van deze groep aangeeft dat deze kennis 'totaal niet van de kweker komt, maar via een andere weg'.

Essenaanplant vergeleken met vroeger

In het zuiden, waar nog weinig of geen essentaksterfte wordt waargenomen, wordt volgens de enquêtegegevens nog evenveel es aangeplant als vroeger. Waar de ziekte al aanwezig is, wordt aanzienlijk minder aangeplant. Niemand is compleet gestopt met essen aanplanten.

Samenvatting

In Noord-Nederland kampt men op grotere schaal met essentaksterfte. Daar houdt men intensief het risico voor de omgeving in de gaten en kapt men wanneer de veiligheid in gevaar komt. Het blijkt dat noordelijke beheerders nog niet goed weten welke soorten tolerant zouden kunnen zijn (het resistentieonderzoek op de Wageningen Universiteit is ook nog niet zover door gebrek aan financiële middelen ondanks een crowdfundingactie), dus zij planten vooral andere soorten dan es terug. Uit gesprek met noordelijke beheerders blijkt dat met name resistente iepen populair zijn om te planten op plekken van verdwenen zieke essen. Een echt beleid rond essentaksterftebeheer ontbreekt echter bij beheerders, omdat er tot nu toe nog geen officiële beheerrichtlijnen bekend zijn (inmiddels is het Bosschap met officiële beheerrichtlijnen gekomen, zie elders in dit blad). Het merendeel in Nederland vreest dat de essentaksterfte de essenpopulatie kan decimeren. Opvallend is echter dat zuidelijke provincies zoals Noord-Brabant en Limburg zich over het algemeen minder zorgen maken en evenveel essen als vroeger aanplanten. Zij hebben minder of helemaal nog niet te maken met essentaksterfte, maar zijn ook van mening dat de ernst van deze boomziekte meevalt.

Wat zijn de vier belangrijkste bomen in uw openbare ruimte? Nederland gemiddeld

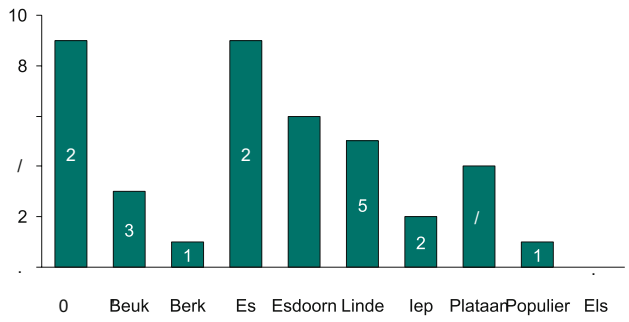

Wat zijn over tien jaar de vier belangrijkste bomen in uw openbare ruimte? Nederland gemiddeld

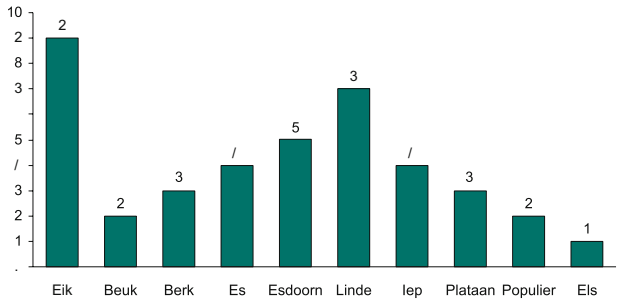

Welke ziekte of boomprobleem is op dt moment het meest actueel?

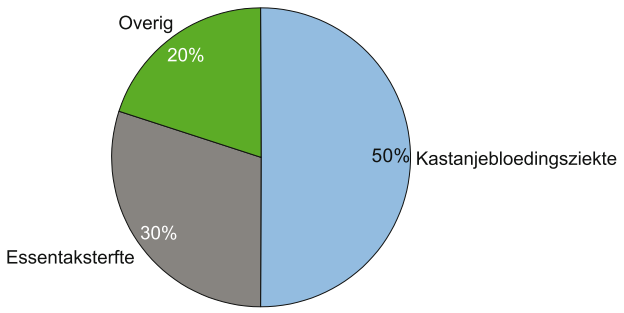

Wat bepaalt of u ingrijpt in deze ziekte?

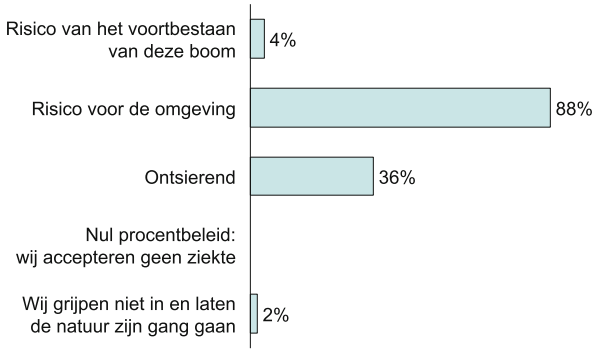

Heeft u al gekapt in uw gemeente ten gevolge van essentaksterfte?

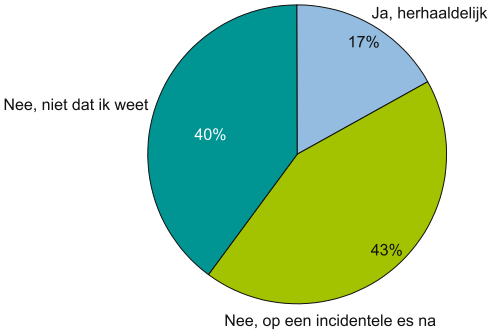

Welk beheerniveau past het best bij u?

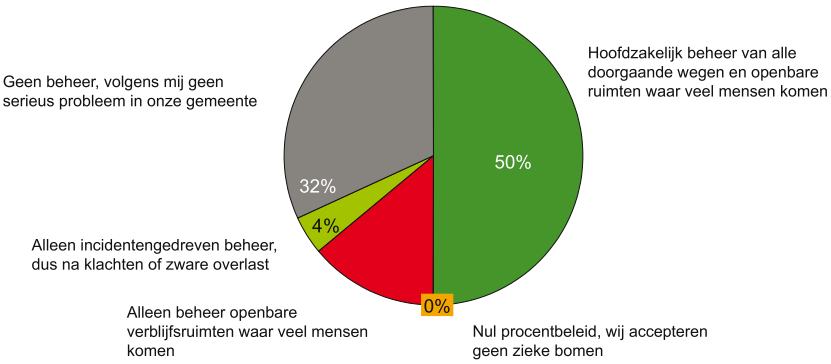

Welke beheermethoden hanteert u allemaal tegen essentaksterfte?

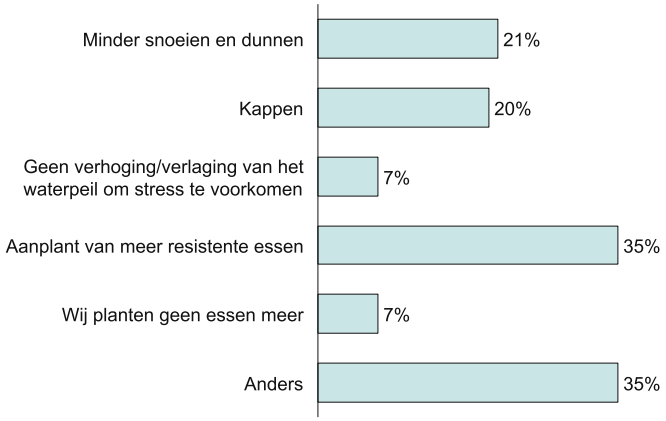

Bent u voldoende op de hoogte welke Fraxinus CV's allemaal resistent zouden zijn?

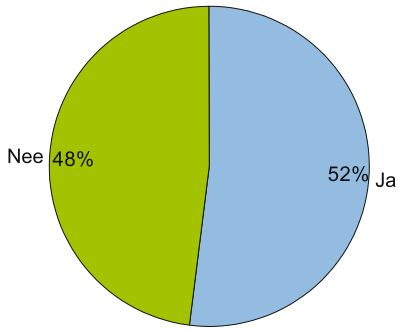

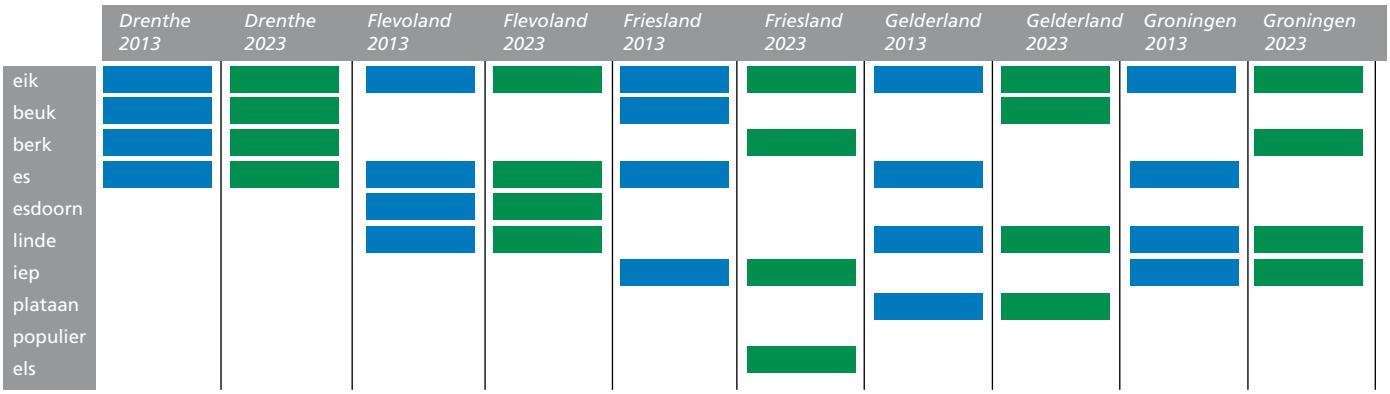

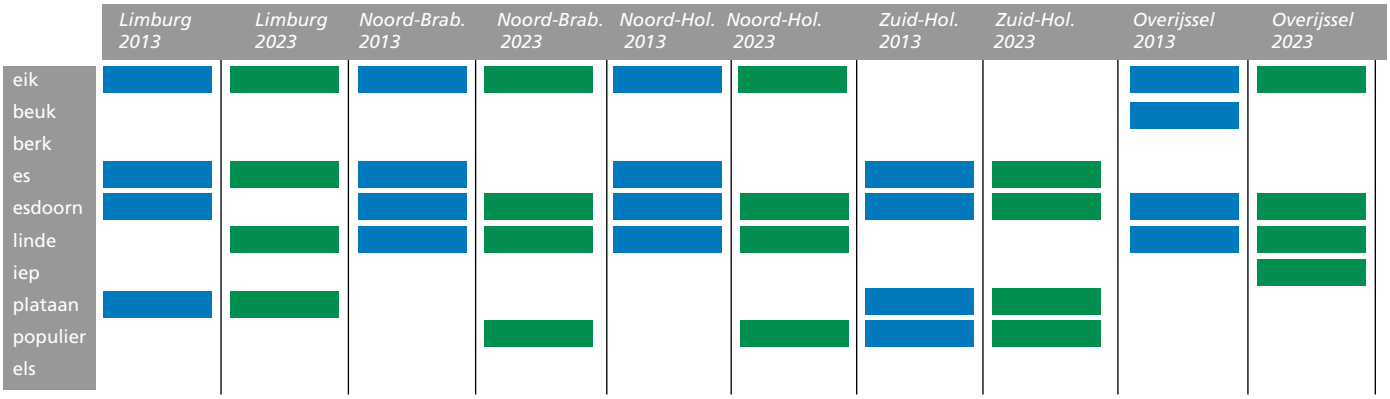

Krijgt u van boomkwekers goede informatie welke soorten resistent zijn?

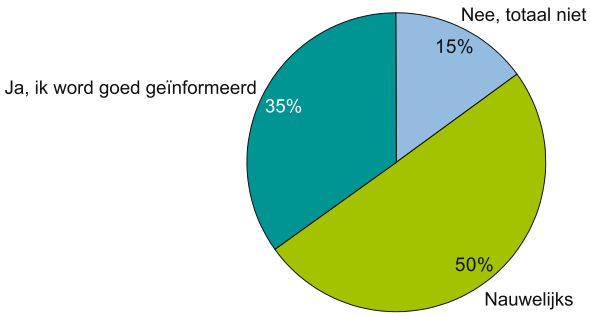

Plant u minder essen onder invloed van essentaksterfte?

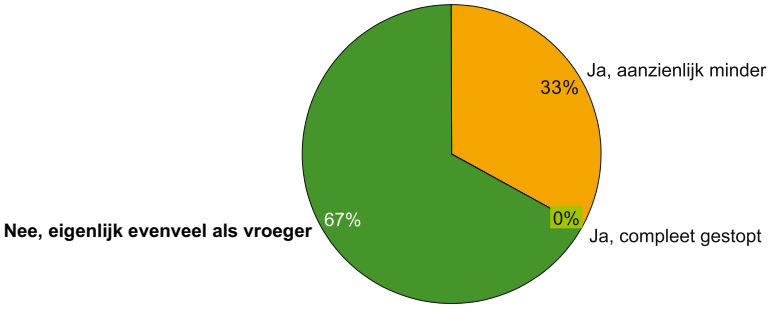

Op welke wijze monitoort u?

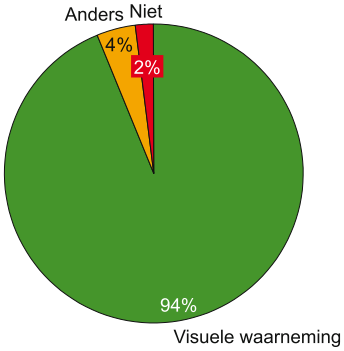

Hoe ziet u de toekomst met betrekking tot essentaksterfte in uw gemeente?

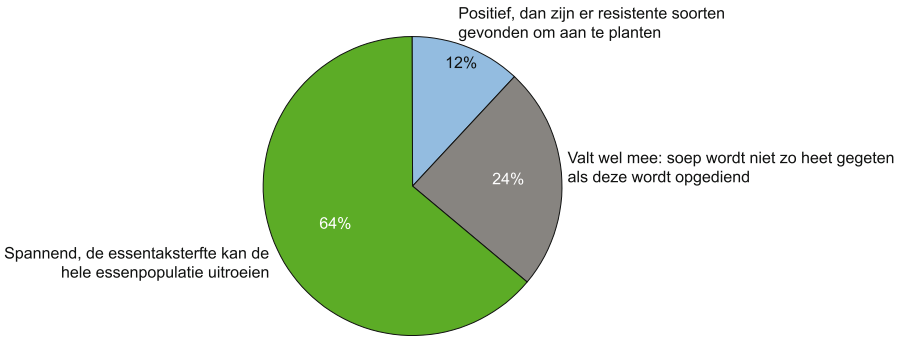

Welk percentage van de door u beheerde ruimte bestaat uit es?
(In rood verwachtingen voor 2023)

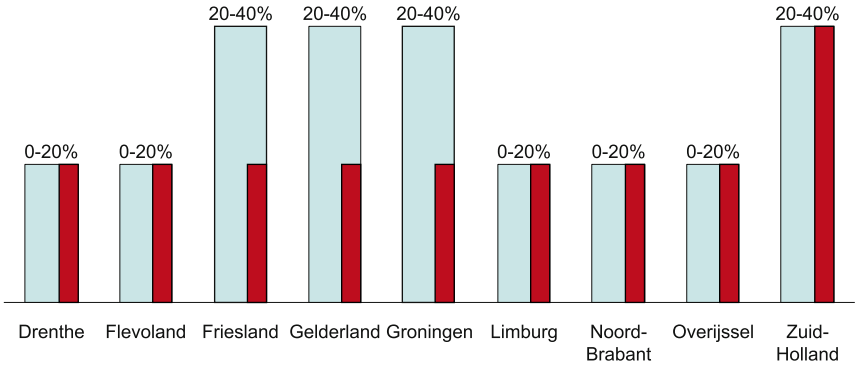

Stuur of twitter dit artikel door!
Scan of ga naar:
http://www.boomzorg.nl/artikel.asp?id=19-4281